

A reciprocitás szerepe a mai perui falusi társadalomban (Antoinette Molinié-Fioravanti)

EREDETILEG MEGJELENT: GEORGE DALTON (ED.)

1981: RESEARCH IN ECONOMIC ANTHROPOLOGY – A RESEARCH ANNUAL,
VOLUME 4, JAI PRESS INC., PP. 54-58.

FORDÍTOTTA: GAÁL DEZSŐ 1999

Nanthan Wachtel a reciprocitás fogalmának segítségével elemzi az Inka társadalmat. Ez a megközelítés alkalmas a perui falusi társadalom fejlődésének vizsgálatához is. A perui paraszti közösségekre egyre erőteljesebb befolyást gyakorol a piac. Ezt a hatást erősíti a napjainkban folyó agrárreform is. A hagyományos csoportok, melyek határait korábban a rokonság határozta meg, vagyoni osztályokként fokozatosan újradefiniálódnak. Emellett továbbra is működnek a korábbi termelési formák és ideológiák. Nem mintha ez a túlélés központi kérdése lenne. Inkább a piachoz való alkalmazkodás sajátos, andokbeli módjának tekinthetjük, miközben tovább él a hagyományos reciprocitás is. Ezt a folyamatot a Yucay-völgy példájával fogom illusztrálni, mely az Urubamba-folyónál, Cuzcotól 30 kilométerre, észak-keleti irányban fekszik.

A század elejéig Cuzco nagybirtokosainak (haciendas = nagybirtokok) öt paraszti ayllu egészen kicsi ültetvényével kellett számolniuk. A régió piaci integrációja, valamint a parasztok közötti differenciálódás szempontjából két tényező bizonyult meghatározónak. Egyrészt a mulattok (arrieros) növekvő gazdagodása, akik az utak megépítése előtt monopolizálták mind a völgyek, mind pedig a távolabbi vidékek fennsíkjai közötti kereskedelmet. Másrészt néhány kisebb földtulajdonos gyümölcs- és zöldségültetvényei segítségével nyereséghez jutott, s ezáltal Cuzco városában fokozatosan kiépült egy piac.

Ennek ellenére a termelési viszonyokat bizonyos mértékben még mindig a reciprok viszonyok uralják. Hagyományosan, amikor egy parasztnak többletmunkára van szüksége, az aynihoz folyamodik. Az ayni a kölcsönös segítség hagyományos formája – legyen szó akár munkáról, akár ünnepre történő felkészülésről. Néhány nappal az aratás kezdete előtt a paraszt felkéri egy rokonát vagy egy barátját, hogy segítsen neki. Hogy kedvező választ kapjon, családjá kíséretében carínot – azaz nagyra becsült ajándékot, például cigarettát vagy alkoholt – visz magával. Miután a carínot elfogadták (mindig el kell fogadni), erős elkötelezettség alakul ki a partnerek között és megkezdődik a reciprok cserék sorozata. Az így megnyert parasztok vidám hangulatban dolgoznak. A nyugati szemlélő meglepődik az alacsony termelékenységen. Ha összehasonlítjuk az aynira kiadott összegeket a bérekkel, azt látjuk, hogy egyenlőek, sőt, előbbiek néha még magasabbak is. Azonban a régi intézményekhez való kötődés túl erős ahhoz, semhogy efféle számításokkal el lehetne szakítani.

Még a gazdagabb parasztok sem mindig tudnak teljes mértékben megfelelni az ayni követelményeinek, ami a viszonylag kiterjedt birtokukhoz szükséges. Így bérmunkásokat kell alkalmazniuk, akik a növekvő számú földtelen parasztokból kerülnek ki. Az ayni bizonyos vagyoni egyensúlyt igényel, s ennek csökkenése közvetlen kapcsolatban van a parasztságon belüli gazdasági egyenlőtlenségekkel. Azonban a yucavino még jó bérért sem dolgozik soha chica (kukoricásör), picante (sült étel), vagy néhány tánclépés nélkül. A munkáltató is csökkenti egy kissé a jogos béreket azért, hogy munkásainak ünnepeket tudjon rendezni. Ezenkívül figyelembe veszi az ayni rituáléját is: carínoval toboroz embereket; és – habár neki nincsenek kötelezettségei a bérmunkásokkal szemben – egy misztikus kötelék azt igényli, hogy munkásai gyermekeinek keresztapja legyen, hogy kölcsönadja nekik az ekéjét, hogy segítsen nekik. Így a reciprocitás régi kötelve értelmétől megfosztva egyfajta ideológiai lepelként működik egy olyan termelési folyamatban, amelyet alapjában a piac irányít; továbbá személyessé teszi a beralapú kapcsolatokat.

Az indiánok közösségformáló viselkedésmódjai az ayni új formáiként öltenek testet. A szigorú egyensúly az adott és kapott dolgok között többé már nem áll fenn. Így az eke – amely a gazdagság jele – bérleti díja kifizethető az ayni keretében (egynapi ekehasználati jogért cserébe négy napi munkával kell fizetni). Ugyanilyen módon bizonyos gazdag parasztok a kormánytól kapott műtrágyát munkára cserélik, s azt ayninak nevezik. Az intézmény ezáltal elveszti eredeti egalitáriánus lényegét és – paradox módon – segít elleplezni a gazdasági differenciálódást. Esetenként úgy tűnik, néhány új intézmény összhangban van mind a hagyományos kötelékekkel, mind az új piaci kapcsolatokkal: így a makipura köti össze az aynit a bérezéssel.

A földművest a társa segíti, aki ünnepi eledelt és egy kis pénzösszeget kap (napi 5-10 sol-t 30 helyett. 8 sol = 0,2 USD). Cserében ugyanilyen feltételekkel kell társát segítenie.

A jelenlegi termelési viszonyok között a vallási intézmények is leplezik az egyenlőtlenséget, s ez megfelel a hagyományos kapcsolatoknak: a compadrazgo a reciprocitást ösztönzi, a cargo pedig a redistribúciót.

Születéskor, az első hajvágás vagy a gyermek házassága alkalmából az apa és a keresztapa véglegesen compadres-ké válnak. Ez az alapvető kötelék nem csupán a két egyént köti össze, hanem a két család is. Bizonyos ünnepségek és könyörgések vezethetnek ezen kötelek kialakulásához, melyek rendkívül kívánatosak, mivel amikor egy személyt felkérnek, hogy legyen compadre, közösségen belüli elismertsége minden alkalommal növekszik. A felek kötelesek minden dologban kölcsönösen segíteni egymást és nagyon erős a társadalmi nyomás, hogy ennek a kötelezettségüknek eleget is tegyenek.

A faluban meglévő különböző compadres-in keresztül a paraszt megpróbál egy spirituális családot felépíteni azért, hogy kárpótolja magát az igazi családja széteséséért. De valójában a compadres közötti kötelék a piac által létrehozott vagy kikényszerített egyenlőtlen

kapcsolatokon belül létezik. A compadres nagyon különböző társadalmi helyzettel bírnak. A paraszt mindig hatalommal bíró compadre-t akar, lehetőleg hacendadot (hacienda tulajdonos) vagy ennek compadre-ját. Így egy gazdag yucavino segítséget kér hacendado compadre-jétől a kis hegyi falucskában élő szegény compadre-je számára és cserében a szegény compadre kisegíti a hacendadot eladhatatlan feleslegének megvásárlásával. Ezen a módon egy kliensláncolat jön létre a vallási intézményen keresztül, mely az egyenlőség illúzióját adja számukra. A compadrazgo a reciprocitáson alapuló korábbi termelési formákból ered (ha van egy ajándék, akkor szükségképpen minden esetben van egy ellenkező irányú ajándék is), ugyanakkor feltár egy bennszülött életmódot, illetve az egyenlőtlen viszonyok eltitkolásának módját is.

A cargo – amely úgy tűnik, a tradicionális redisztribúción alapul – manapság hasonló funkciót tölt be. Minden évben bizonyos vallási ünnepnapokon a közösség egy tagja (egy carguyoc) vállalja magára az ünnep megrendezését. Ez mérhetetlenül sokba kerül, tönkremegy és eladósodik a carguyoc. A versengés ennek az intézménynek a legfontosabb jellegzetessége.

A század elején a cargoval kapcsolatos kiadások bizonyos parasztok csekély többletét emésztették fel. Ezen a módon tartották kézben a hacendadok a hatalmukra veszélyessé váló lehetséges vetélytársaikat. Meghívták őket a leggazdagabb parasztok rituális temetésére is, hogy pompás körülmények között trónoljanak az Emlékmű Téren.

Manapság a cargo kettősséget mutat. Egyik oldalról tekintve a piaci versenytől fenyegetett közösségi összetartás kedvéért újraosztja a javakat, másrészt viszont segít a piac által létrehozott egyenlőtlen-ségek elrejtésében. Kétségkívül nagy nyomás nehezedik a gazdagokra, hogy vállalják a carguyoc szerepét. De manapság a carguyoc ritkán veszti el mindenét: az ünnepségek kevésbé fényűzőek, bár a parasztok gazdagabbak. Ellenkezőleg, a parasztok gazdagabbá válnak az ünnep után, abban az értelemben, hogy a gazdasági felsőbb-ségüket elismeri a közösség. Napjainkban mindenszentekkor min-

dig ugyanazok a „kiválóságok” töltik be a carguyoc szerepét, akik a törvényhatóságnál (önkormányzatnál) tisztséget viselnek. Így például a kormányzó vagy más köztisztviselő, tekintélyes személyek. Ezenfelül ráadásul még a szentek között is hierarchia van, mely megfelel a carguyoc-juk gazdasági státusának. Röviden szólva úgy tűnik, ma a cargo nem más, mint néhány ember vagyónának elismerése és szentesítése a közösség által. Míg a század elején a hacendadosok kényszerítették a parasztokat az egyenlőségük fenntartására, ma a közösség tartja fenn egyenlőtlenségét redistribúció színlelése által.

Ez viszont egy másik valóságot leplez: míg a termelés viszonyai jóval a falu határain túlról származnak, a cargo intézménye lehetővé teszi, hogy a gazdasági versengés korlátozva legyen (a parasztok fejében) a falusi közösség szintjére; így elrejtja az egyének közötti versengés mértékét.

A cargo jelentősége rituálisan fejeződik ki. Az ünnepi étkezés kezdetén a carguyoc egyenlő részekre osztja a különleges tésztából készült szent kenyeret, miközben a szent híveinek egyenlőségért és egységéért imádkozik. Cruzvelacuy ünnepén a kereszteket hozzák a hegyről. Négy napig szigorúan meghatározott sorrendbe állítják őket, rangjuknak megfelelően többé vagy kevésbé feldíszítve, többé vagy kevésbé vagyonos carguyoc által ünnepeelve többé vagy kevésbé rangos ünnepségeken. Visszakerülve hegyi szentélyeikbe ismét egyenlővé válnak: elveszítik ezüst ékköveiket és egyforma kápolnában őriztetnek. A közösség, amely a földön a piac valósága által megosztott, az istenek előtt az egységességről ábrádozik.